

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Swiss Agency for Development
and Cooperation SDC

SOCIJALNA UKLJUČENOST U BOSNI I HERCEGOVINI

Nacionalni izvještaj o humanom
razvoju za 2020. godinu

Prošireni sažetak

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

**Swiss Agency for Development
and Cooperation SDC**

Socijalna uključenost u Bosni i Hercegovini

Nacionalni izvještaj o humanom razvoju za 2020. godinu

Prošireni sažetak

Ovaj Nacionalni izvještaj o humanom razvoju na temu socijalne uključenosti u Bosni i Hercegovini je nastavak istraživanja provedenog kroz dva prethodna izvještaja o humanom razvoju. Godine 2007., UNDP je izradio Nacionalni izvještaj o humanom razvoju na temu socijalne uključenosti u Bosni i Hercegovini, koji je pružio jedinstven uvid u **kategorije stanovništva koje su još uvijek bile podložne socijalnom isključivanju**, više od deset godina nakon završetka sukoba. Nakon njega je 2009. godine uslijedio Nacionalni izvještaj o humanom razvoju na temu društvenog kapitala, u kojem su detaljno istražene **individualne procjene vlastitih društvenih odnosa** u poslijeratnoj Bosni i Hercegovini. Evidentiranjem percepcija građana o društvenom životu i institucijama u ova dva izvještaja došlo se do **socijalnih podataka kao polazišne osnove** prema kojoj je bilo moguće izmjeriti pravac socijalnih promjena u zemlji.

Nacionalni izvještaj o humanom razvoju za 2020. godinu je naručen kako bi se sagledala dostignuća u proteklih deset godina. U tom cilju je prilikom procjene učinka mreža socijalnih ustanova koje su nadležne za osiguranje blagostanja i učešća svih pripadnika društva u Izvještaju fokus stavljen na **strukturnu dinamiku inkluzije** (umjesto statičkog mjerenja radi procjene karakteristika isključenosti).

U Izvještaju pristupamo **socijalnoj uključenosti iz perspektive dinamike interakcije između osobe i njenog društvenog, pravnog i ekonomskog okruženja**. Pitanje da li je osoba u stanju sudjelovati na jednakim osnovama sa drugima u društvu dovodi nas do prepoznavanja jazova i barijera koje onemogućavaju njeno sudjelovanje.

Procjena socijalne uključenosti u ovom Izvještaju je povezana sa konceptom i mjerenjem humanog razvoja i principom da niko ne smije biti izostavljen, koji je sadržan u Programu za održivi razvoj do 2030. (Agenda 2030). Razvojni program Ujedinjenih nacija je uveo koncept humanog razvoja i izvještaj o humanom razvoju 1990. godine. U toku iste godine je Evropska unija uvela koncept socijalne uključenosti, oslanjajući se na iste filozofske korijene. Iako su koncepti komplementarni, humani razvoj stavlja veći naglasak na ono što je potrebno postići, dok socijalna uključenost stavlja naglasak na načine na koje se to može postići. Vremenom su obje institucije izradile pokazatelje za mjerenje postignuća i potakle države članice da redovno izrađuju izvještaje o napretku.

Osnovna poruka ovog Izvještaja je da je zajednica koja tretira sve svoje pripadnike sa jednakim poštovanjem i koja garantira ravnopravan pristup društvenim dobrima i uslugama jača, zdravija i otpornija. **Integrirane mreže ustanova socijalne zaštite koje pružaju ta dobra i usluge predstavljaju temelj socijalno uključivog društva.**

Ravnopravan pristup je cilj socijalne uključenosti. To nije privilegija, nego pravo svakog pripadnika društvene zajednice i on predstavlja odraz stabilnog i uspješnog društva i garanciju njegove sposobnosti da se održi pred internim i eksternim šokovima. Pandemija bolesti COVID-19 je test institucija i djelotvornosti politika svake zemlje u zaštiti i održavanju svog stanovništva. Bosna i Hercegovina je brzo reagirala nakon prvih potvrđenih slučajeva zaraze virusom u proljeće 2020. godine. Pouke izvučene iz odgovora na virus će doprinijeti oblikovanju budućnosti narodâ Bosne i Hercegovine i svijeta.

U ovom Izvještaju sagledavamo **institucionalne strukture** obrazovanja, zdravstva, tržišta rada i socijalne zaštite i koristimo njihove mjerljive ishode radi poređenja Bosne i Hercegovine sa susjednim zemljama i međusobnog poređenja različitih dijelova zemlje. U Izvještaju spominjemo područja koja dobro funkcioniraju, ali i sve prepoznate jazove koji zahtijevaju pažnju te nudimo preporuke za njihovo rješavanje. Svrha analize je shvatiti **način na koji svaki sektor zasebno funkcionira**, ali, što je još važnije, **u kojoj mjeri ostvaruju međusobnu interakciju** kao dijelovi integriranog sistema da bi osigurali socijalnu ravnopravnost.

GRAĐANI DAJU PRIORITET 6 PITANJA U SVOJIM ZAJEDNICAMA

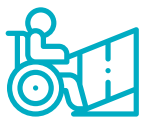
EMIGRACIJA
MLADIH
PORODICA

NEDOSTATAK ULAGANJA
U LOKALNU
INFRASTRUKTURU

NEADEKVATNA
PODRŠKA I USLUGE
ZA OSOBE S
INVALIDITETOM

NEDOSTATAK OSOBLJA I FINANSIJSKIH SREDSTAVA
ZA CENTRE ZA
SOCIJALNI RAD

NEJEDNAKOST
U POGLEDU DJEČIJEG
DOPLATKA, JAVNOG
PRIJEVOZA I ŠKOLSKIH
AUTOBUSA, USLUGA U
VANREDNIM SITUACIJAMA
I GRANTOVA ZA PROGRAME
I PROJEKTE U ZAJEDNICI

KLIJENTELIZAM
NEGATIVNI EFEKTI
POLITIZIRANIH JAVNIH
NABAVKI I
ZAPOŠLJAVANJA

Institucionalna analiza je dopunjena **mišljenjem građana o socijalnoj uključenosti i društvenoj koheziji**. U izvještaju su predstavljena zapažanja iz **analize sedam općina**¹ odabranih na način da odražavaju različite karakteristike, kao naprimjer, površinu, etnički sastav, urbanu/ruralnu sredinu i geografski položaj. Informacije su prikupljene kroz tri komplementarne metode istraživanja koje kombiniraju kvalitativni i kvantitativni pristup. **Prvo, inicijalno mapiranje** usluga na lokalnom nivou, skupa sa linijama javnog prijevoza, doprinijelo je identificiranju pitanja koja se odnose na ostvarivanje pristupa tim uslugama.

Drugo, održane su radionice sa predstavnicima organa općina i mjesnih zajednica, pružatelja usluga i sa građanima kako bi se izvršile ispravke i odobrile

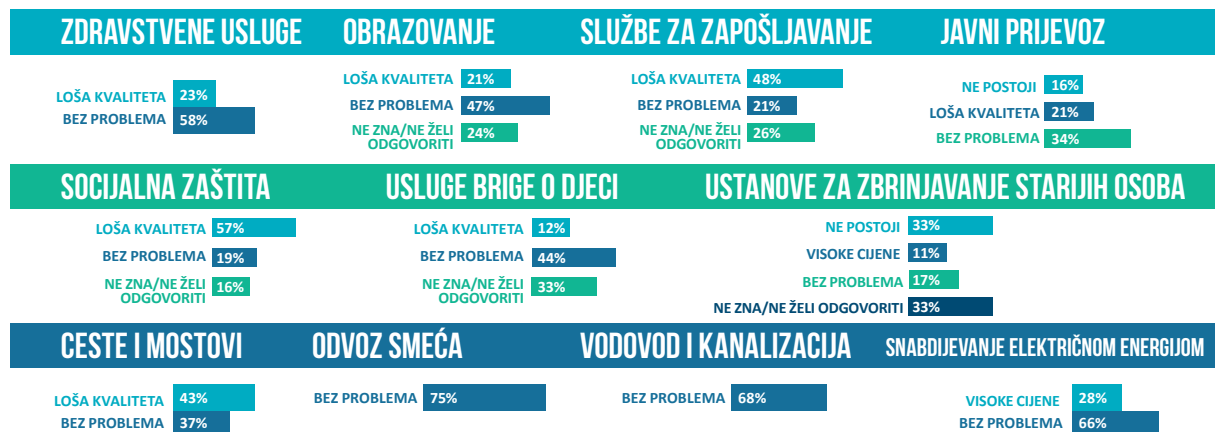
mape. Na radionicama su evidentirane procjene šest najvažnijih problema sa kojima se učesnici radionica susreću u zajednicama iz kojih dolaze. To su emigracija i unutrašnja migracija u druge dijelove zemlje, nedostatak investicija u infrastrukturu (kao naprimjer, investicija u održavanje cesta) i usluga autobusnog javnog prijevoza po pristupačnim cijenama, koordinirana sa radnim vremenom organa uprave i pružatelja javnih usluga. Drugi ključni prioritet se odnosi na dostupnost i podršku osobama s invaliditetom i osobama starije životne dobi, za što većina učesnika smatra da su neadekvatni. Pitanje nejednakosti je istaknuto i u pogledu nivoa i/ili raspoloživosti dječijeg dodatka, javnog i školskog prijevoza, usluga u vanrednim situacijama i dodjele bespovratnih sredstava programima i projektima za unapređenje usluga u zajednici. Učesnici su jednoglasno pohvalili usluge koje pružaju centri za socijalni rad, dok su socijalni radnici izjavili da većinu svog radnog vremena troše na iznalaženje načina primjene strogih kriterija za ostvarivanje prava iz socijalne zaštite kako bi osigurali naknade iz oblasti socijalne zaštite za osobe u stanju socijalne potrebe. Nedostatak osoblja i finansijskih sredstava doveo je do toga da socijalni radnici nisu u mogućnosti posvetiti dovoljno vremena svojim osnovnim poslovima, koji obuhvataju i aktivan rad na terenu na identificiranju socijalno ugroženih osoba i porodica. Više učesnika je naglasilo negativne efekte političkog utjecaja na postupak javnih nabavki i zapošljavanje državnih službenika bez javnog konkursa.

Na kraju, provedeno je istraživanje na reprezentativnom uzorku radi prikupljanja informacija o percepcijama o raspoloživosti i kvaliteti usluga, društvenim vezama i životu u zajednici u općinama iz uzorka. U istraživanju su korištena pitanja iz istraživanja za Nacionalni izvještaj o humanom razvoju za 2009. godinu koja se odnose na sastav domaćinstva, društvenu interakciju i percepcije te procjenu usluga u zajednici. Veličinom uzorka se nastojao osigurati isti nivo statističke validnosti kao i u prethodnom istraživanju provedenom na istim geografskim lokacijama, kako bi se omogućilo poređenje odgovora tokom vremena.² Procjena lokalnih usluga od strane građana pokazuje da je veliki broj ispitanika nezadovoljan socijalnim uslugama. Tako, 57% ispitanika je izjavilo da su usluge socijalne zaštite loše kvalitete, dok je 48% izjavilo da je kvaliteta usluga službi za zapošljavanje na njihovom lokalitetu loša.

1 Grad Bijeljina i općine Gradačac, Ilijaš, Laktaši, Ljubuški, Nevesinje i Tešanj.

2 Iako su rezultati istraživanja reprezentativni samo za općine iz uzorka, oni se mogu tumačiti tako da se odnose na širu zajednicu. Odgovori nude detaljniju perspektivu raspoloživosti ustanova i usluga u zajednici i dodaju dimenziju ličnih veza.

PROCJENA USLUGA NA LOKALNOM NIVOU OD STRANE GRAĐANA

Što se tiče ustanova za pomoć i njegu osoba starije životne dobi, 33% ispitanika je izjavilo da takve ustanove na njihovom lokalitetu ne postoje, 11% je izjavilo da su cijene visoke, a 33% ispitanika nije znalo odgovor. Zadovoljstvo uslugama dnevne njege i brige o djeci je visoko: 44% ispitanika je izjavilo da nema problema, a svega 12% je reklo da su usluge dnevne njege i brige o djeci loše kvalitete. 23% ispitanika je izjavilo da su usluge zdravstvene zaštite loše kvalitete, 21% njih je ocijenilo kvalitetu obrazovanja kao lošu i 21% ispitanika je jednako loše ocijenilo kvalitetu javnog prijevoza. Što se tiče drugih javnih usluga koje se pružaju na lokalnom nivou, 43% ispitanika smatra da su ceste i mostovi u njihovoj općini loše kvalitete. Zadovoljstvo je veće u pogledu usluga vodosnabdijevanja i kanalizacije, odvoza smeća i snabdijevanja električnom energijom: 68% ispitanika je izjavilo da nema problema u pogledu usluga vodosnabdijevanja i kanalizacije, 75% je isto to izjavilo za odvoz smeća i 66% za snabdijevanja električnom energijom. Međutim, 28% ispitanika se požalilo na visoke cijene električne energije.

Istraživanje je pokazalo da su društvena kohezija i povezanost, uključujući i međuetničku povezanost³, oslabili u proteklih deset godina. U proteklih deset godina je primijećena slabija društvena povezanost sa osobama istog etniciteta, s ljudima drugih etniciteta te s ljudima koji imaju drugačije stilove života. Danas je manja vjerovatnoća nego što je bila prije deset godina da će ljudi u Bosni i Hercegovini ostvarivati interakciju sa osobama drugih etniciteta na poslu, u toku obrazovanja, u društvenim ili kulturološkim aktivnostima, ili čak da će voziti preko teritorije koja je nastanjena stanovnicima drugih etniciteta i daleko je manja vjerovatnoća da ostvaruju takve kontakte u odnosu na period prije sukoba.

Osnovna zapažanja iz analize odražavaju ključna pitanja koja su proistekla iz institucionalne analize, dajući potvrdu, ali i prenoseći glas ljudi o pitanjima socijalne uključenosti u Bosni i Hercegovini.

Sagledavanje mehanizama podrške socijalnoj uključenosti u Bosni i Hercegovini otkriva niz fragmentiranih političkih, administrativnih i ekonomskih institucija i socijalni sektor koji, s obzirom na postojeće mehanizme finansiranja, nije u stanju svima osigurati osnovna društvena dobra i usluge na jednakim osnovama. Iako se većina onih kojima je onemogućeno ostvarivanje tih prava ne razlikuje od svojih sugrađana, u najvećem riziku su ipak osobe s invaliditetom, pripadnici ugroženih manjina i osobe bez socijalnih ili ekonomskih resursa.

3 Oko 96% stanovništva Bosne i Hercegovine pripada nekom od tri konstitutivna naroda: Bošnjacima, Srbima i Hrvatima. Pojam „konstitutivni“ se odnosi na činjenicu da su ova tri naroda izričito spomenuta u Ustavu i da se niti jedan ne može smatrati manjinom ni imigrantima. Pojam „etnička zajednica“ je široko prihvaćen te se stoga u ovom Izvještaju naizmjenično koristi s pojmom „konstitutivni narodi“. Osim toga, u Bosni i Hercegovini žive brojne nacionalne manjine, među njima Jevreji, Romi, Albanci i Makedonci.

U proteklih 25 godina Bosna i Hercegovina je od zemlje sa relativno niskim nivoom nejednakosti i visoke društvene mobilnosti, zasnovane na ravnopravnom pristupu društvenim dobrima, postala zemlja s relativno visokim nivoom nejednakosti i niske društvene mobilnosti.

Okruženje koje pogoduje humanom razvoju

BiH je klasificirana kao zemlja gornjeg srednjeg dohotka. Kao bivša republika Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, Bosna i Hercegovina je naslijedila potpuno artikulirani savremeni sistem obrazovanja, zdravstvene zaštite, socijalnog osiguranja i socijalne zaštite. Iako su osnovne strukture ovog sistema i danas prisutne, utjecaj sukoba hiljadu devetsto devedesetih te nakon toga utjecaj ekonomske tranzicije, eksternog ekonomskog šoka, mjera štednje, niskog rasta i sve veće nejednakosti ostavio je mnoge dijelove ovog sistema nesposobnim da pruže kvalitetnu zaštitu i obezbijede jednakost u pristupu koju zahtijevaju građani.

Zakonski propisi i institucije čija je namjera osigurati temeljna prava, zabranu diskriminacije i rodnu ravnopravnost u Bosni i Hercegovini uglavnom postoje, ali je provedba i dalje nedovoljna. Djelotvorna realizacija temeljnih prava zahtijeva jačanje administrativnih kapaciteta i osiguranje adekvatnih resursa. Evropska komisija procjenjuje da ravnopravnost nije osigurana za sve građane. Zaštita i inkluzija ranjivih kategorija su i dalje neadekvatni, posebno za osobe s invaliditetom, djecu, pripadnike LGBTI zajednice, romske zajednice, osobe lišene slobode, migrante i tražitelje azila.⁴

Izazovi u pogledu ekonomskog i humanog razvoja su postojali u Bosni i Hercegovini i prije krize prouzrokovane pandemijom bolesti COVID-19, ali je pandemija istaknula svu ozbiljnost ovih izazova. Svjetska banka je upozorila u svom posljednjem Redovnom ekonomskom izvještaju da se u 2020. godini očekivalo da će Bosna i Hercegovina zapasti u najgoru recesiju u proteklih 25 godina. Prema projekcijama, realni rast BDP-a će se smanjiti za 3,2% u 2020. godini zbog usporenja u najproduktivnijim sektorima, slabijeg eksternog okruženja i političke nesigurnosti.⁵

Generalno, unapređenja u oblasti socijalne zaštite u Bosni i Hercegovini su prekinuta s obzirom da je kriza prouzrokovana pandemijom bolesti COVID-19 gurnula ekonomiju u recesiju. Socijalne sigurnosne mreže su se dokazale ključnim u pružanju direktne podrške siromašnim i ranjivim domaćinstvima, koje doprinose osiguranju njihove osnovne potrošnje i štite ih od iznenadnog gubitka dohotka i sve većih troškova za osnovnu robu i usluge.

Kriza prouzrokovana pandemijom bolesti COVID-19 je naglasila nedostatke sistema socijalne zaštite u Bosni i Hercegovini. Njegovi mehanizmi su se pokazali neuspješnim u pružanju podrške kategorijama koje su ranjive na negativne ekonomske šokove, dok potrošnja za socijalna davanja nije usmjerena na najsiromašnije. Sadašnja kriza naglašava potrebu za ubrzanjem strukturnih reformi od strane vlasti kako bi se nadoknadio gubitak u proizvodima i uslugama.

⁴ Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. Commission Opinion on Bosnia and Herzegovina's application for membership of the European Union. Brussels, 29.5.2019 COM(2019) 261 final.

⁵ World Bank, Western Balkans Regular Economic Report No.18, Autumn 2020.

Demografski izazov

Pregled sistemâ socijalnog sektora je urađen u kontekstu **demografskih trendova** u Bosni i Hercegovini i korelacija je jasna. Izvještaj pokazuje da pristup socijalnim/javnim uslugama i njihova kvaliteta utječu na kretanje stanovništva i da će smanjenje broja stanovnika imati dugoročan efekt po trošak i funkcioniranje sistemâ socijalnog sektora.

Stanovništvo Bosne i Hercegovine stari i zemlja se demografski smanjuje. Prema konačnim rezultatima popisa stanovništva koji je proveden 2013. godine⁶, Bosna i Hercegovina ima 3,53 miliona stanovnika. Sa očekivanom dužinom života pri rođenju od 77,2 godine, zemlja je uporediva sa svojim susjedima i razvijenijim državama članicama Evropske unije. Ipak, kao i većina zemalja regije i EU, Bosna i Hercegovina bilježi negativne stope prirodnog priraštaja stanovništva. Drugo pitanje koje zabrinjava odnosi se na unutrašnje kretanje stanovništva, pri čemu neki dijelovi zemlje konstantno gube svoje stanovnike usljed unutrašnje migracije. Postojeća demografska dinamika će postepeno dovesti do toga da će u narednim godinama stanovništvo biti brojčano manje i starije, posebno u nekim dijelovima zemlje.

Glavni pokretač pada broja stanovnika u Bosni i Hercegovini je neprekidna, sve veća emigracija.

Poslije rata je to bila emigracija radi obrazovanja i zaposlenja, ali se 2014. godine obrazac promijenio i tada je došlo do porasta emigracije, a od nedavno, umjesto građana pojedinačno, iz zemlje odlaze kompletne porodice. Građani su u toku istraživanja u domaćinstvima izrazili najveću zabrinutost u pogledu emigracije mladih porodica.⁷ Glavna destinacija emigranata iz Bosne i Hercegovine su bile Sjedinjene Američke Države (posebno prije svjetske finansijske krize 2012. godine), a od nedavno su to Njemačka, Slovenija i Austrija. Tri glavna razloga zbog kojih ispitanici razmatraju mogućnost odlaska iz zemlje su ekonomski razlozi (71%), nestabilna politička situacija (66%) i budućnost njihove djece (61%).

Izvor: Utjecaj pandemije bolesti COVID-19 na društvo u Bosni i Hercegovini: istraživanje domaćinstava, UNDP, UNICEF, 2020.

6 Republika Srpska je uložila prigovor na metodologiju popisa iz 2013. godine i dalje osporava rezultate popisa. Među mjerama iz ključnih kratkoročnih prioriteta za Vijeće ministara Bosne i Hercegovine, entitete i EU je usvajanje mape puta za pripremu sljedećeg popisa stanovništva 2020/2021. Dodatak uz Zaključke sa sastanka na visokom nivou o srednjoročnim socioekonomskim reformama, Bijeljina, 13. februar 2020.

7 Social Impacts of COVID-19 in Bosnia and Herzegovina: Household Survey. Dostupno na: www.ba.undp.org/content/bosnia_and_herzegovina/en/home/library/publications/SocialImpactAssessment.html.

Obrazovanje

Svrha obaveznog javnog obrazovanja je osigurati da svi steknu neophodne vještine koje su im potrebne da bi funkcionirali kao informirani pripadnici društva i izdržavali sami sebe nakon što se zaposle.

Iako administrativne jedinice u Bosni i Hercegovini imaju slične nadležnosti u sektoru obrazovanja, provedba politika obrazovanja je rezultirala izrazito drugačijim nivoima socijalne uključenosti. Teritorijalna podjela je dovela do nešto drugačijih politika u obrazovanju i znatnih razlika širom zemlje u pogledu potrošnje po učeniku u osnovnom i srednjem obrazovanju. To je opet dovelo do raznih nivoa socijalne uključenosti djece iz ranjivih kategorija u sistem obrazovanja. Generalno, glavni faktori koji su doprinijeli slabim ishodima su fragmentiranost, znatne fiskalne varijacije i nedostatak koordinacije i zajedničkih nastavnih standarda.⁸

Bosna i Hercegovina troši na javno obrazovanje 4,3% svog BDP-a, što je u skladu sa prosjekom u zemljama regije i državama članicama EU.⁹ Budžet i nadležnost za obrazovanje u Bosni i Hercegovini su dodijeljeni entitetima, a u Federaciji Bosne i Hercegovine kantonima i dalje općinama. Postoji 14 ministarstava ili odjeljenja nadležnih za oblast obrazovanja u Bosni i Hercegovini. Nadležnosti na državnom nivou se odnose na koordinaciju unutar zemlje, zastupanje zemlje na međunarodnom nivou i nadzor nad provedbom okvirnih zakona. Demografske promjene su dovele do postepenog smanjenja broja učenika na svim nivoima obrazovanja u Bosni i Hercegovini.

Prema indeksu ljudskog kapitala koji je uvela Svjetska banka¹⁰, očekivana buduća produktivnost (kao budućeg radnika) djeteta koje je danas rođeno u Bosni i Hercegovini iznosi 62% produktivnosti koju bi moglo ostvariti kao potpuno zdrava osoba, koja je završila visokokvalitetno obrazovanje. To odražava ozbiljnu krizu ljudskog kapitala, uz snažne implikacije po ekonomski rast i sposobnost okončanja ekstremnog siromaštva do 2030. godine. Evropska komisija procjenjuje da su politike upisa u obrazovne ustanove nedovoljne u smislu usmjeravanja učenika u studij iz oblasti za kojima postoji potražnja na tržištu rada.¹¹

8 United Nations, *Socio-economic Impact Assessment of the COVID-19 Crisis in Bosnia and Herzegovina*.

9 Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Bruto domaći proizvod prema proizvodnom, dohodovnom i rashodnom pristupu 2016. Sarajevo, 2018. Dostupno na: http://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Bilteni/2019/NAC_00_2017_Y1_0_BS.pdf.

10 Indeks ljudskog kapitala mjeri količinu ljudskog kapitala koju dijete koje je rođeno danas može očekivati da će postići do svoje 18. godine života, s obzirom na rizike lošeg zdravlja i lošeg obrazovanja koji prevladavaju u zemlji u kojoj živi. Cilj indeksa je naglasiti kako unapređenja u sadašnjim zdravstvenim i obrazovnim ishodima oblikuju produktivnost sljedeće generacije radnika, pretpostavljajući da će djeca koja su rođena danas imati mogućnosti obrazovanja i rizike po zdravlje sa kojima će se djeca u ovom dobnom rasponu suočavati u narednih 18 godina.

11 Commission Staff Working Document. Analytical Report. Accompanying the document *Communication from the Commission to the European Parliament and the Council*. Commission Opinion on Bosnia and Herzegovina's application for membership of the EU. Brussels, 29.5.2019 SWD(2019) 222 final.

Petnaestogodišnjaci iz Bosne i Hercegovine su u čitalačkoj pismenosti, matematici i prirodnim naukama postigli niže rezultate od prosjeka OECD-a, ali su njihovi rezultati u opsegu rezultata uporedivih zemalja regije. U Programu međunarodne procjene znanja i vještina učenika (PISA), manji broj učenika iz Bosne i Hercegovine od prosjeka OECD-a pokazao je najviši nivo znanja u barem jednom predmetu i manji broj učenika iz Bosne i Hercegovine od prosjeka OECD-a je postigao minimalan uspjeh u barem jednom osnovnom predmetu. Sa pozitivne strane, potrebno je naglasiti da je jednakopravnost u obrazovanju veća u Bosni i Hercegovini od prosjeka OECD-a, a djevojčice i dječaci postižu jednako dobre rezultate u matematici i prirodnim naukama. Jaz između rezultata učenika koji nisu socioekonomski ugroženi i onih koji jesu je značajno niži od prosjeka OECD-a, pri čemu je 13% socioekonomski ugroženih učenika postiglo rezultat u gornjoj četvrtini čitalačke pismenosti.

Manje od jedne četvrtine djece u Bosni i Hercegovini upisana je u programe ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja i postoji izražena socijalna isključenost romske djece i djece iz ruralnih sredina. Manje od jedne četvrtine djece uzrasta od 2 do 5 godina pohađa neku vrstu ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja (22% u Federaciji Bosne i Hercegovine i 22,5% u Republici Srpskoj), dok svega 1,5% romske djece pohađa te programe¹². Unapređenja su vidljiva u broju djece koja pohađaju jednogodišnje programe predškolskog odgoja i obrazovanja u godini pred polazak u osnovnu školu, pri čemu je oko polovina djece koja se upisuje u prvi razred osnovne škole pohađala programe pripreme djece u godini pred polazak u školu (57% u Federaciji Bosne i Hercegovine i 35-45% u Republici Srpskoj). Mali broj djece upisane u jaslice i vrtiće može se pripisati nedostatku prostora u jaslicama i vrtićima koji su javne ustanove, posebno u ruralnim sredinama. Drugi faktor se odnosi na dohodak domaćinstava i visoke cijene boravka djece u javnim i privatnim predškolskim ustanovama.

Obavezno osnovno obrazovanje je djelotvorno u pogledu obuhvata gotovo cijele dječije populacije, bez obzira na mjesto prebivališta i porodičnu situaciju. U školskoj 2011. i 2012. godini je u istraživanju višestrukih pokazatelja (MICS) ustanovljeno da je u svim grupama širom zemlje visok udio djece osnovnoškolske dobi koja pohađaju nastavu: 98% dječaka i djevojčica u Bosni i Hercegovini. Međutim, za porodice u najsiromašnijem dohodovnom kvintilu je pohađanje nastave niže i iznosi 95,4%, dok je socijalna inkluzija romske djece u obrazovanje niža u poređenju sa drugim učesnicima. Romska djeca se upisuju u osnovnu školu kasnije (svega 47% šestogodišnjih Roma je bilo upisano u prvi razred), iako se njihov broj povećava u drugom i višim razredima (67% sedmogodišnjih Roma te 80% osmogodišnjih Roma). Stope ispisa romske djece iz škole su i dalje bile znatno visoke, posebno u višim razredima, dok je stopa pohađanja srednje škole među romskom djecom bila znatno niža u poređenju sa većinskim stanovništvom.

Djeca s invaliditetom su uključena u redovno obrazovanje u Bosni i Hercegovini, iako ih većina škola nije spremna prihvatiti zbog nedostatka potrebne infrastrukture i prijevoza učenika.

Nastavnici nisu dovoljno obučeni za korištenje adekvatnih metoda učenja da bi radili sa djecom s invaliditetom i generalno nisu u mogućnosti pružiti neophodnu individualnu podršku koja je djeci s invaliditetom potrebna. Postoji nedostatak asistenata u nastavi koji bi pružili podršku i djeci i nastavnicima.¹³ Što se tiče rodnog balansa, djevojčice čine jednu trećinu svih učenika u školama za djecu s posebnim potrebama u svim fazama obrazovanja.

Socijalna inkluzija djece iz ranjivih kategorija u srednje obrazovanje predstavlja izazov za Bosnu i Hercegovinu. U istraživanju višestrukih pokazatelja koje je UNICEF proveo 2010. i 2011. godine (MICS) ustanovljeno je da 92% djece srednjoškolskog uzrasta pohađa srednju školu i u Federaciji Bosne i Hercegovine i u Republici Srpskoj. Ono što je pozitivno, UNICEF je utvrdio da je broj djevojčica koje pohađaju srednju školu porastao te da je broj djece iz ruralnih sredina koja pohađaju srednju školu donekle porastao u poređenju sa prethodnim istraživanjima. Ipak, došlo je do oštrog pada stope prijelaza iz osnovne u srednju školu za ranjivu djecu. Mjesto prebivališta i porodična situacija imaju veliku ulogu u donošenju odluke o upisu u srednju školu.

Nedostatak motivacije, nedostatak roditeljske podrške, potreba za poslom, preseljenje u drugu zemlju i nedostatak prijevoza su među najvažnijim uzrocima napuštanja obrazovanja. Djeca u najvećem riziku su djeca iz socijalno ranjivih porodica, čiji su roditelji nezaposleni i koji nemaju osnovne finansijske resurse. Djeca s invaliditetom, romska djeca i djeca koja žive u disfunkcionalnim porodicama i ona koja su izložena nasilju u porodici su često socijalno isključena. Djeca u poljoprivrednim domaćinstvima su često pod pritiskom da se uključe u sezonski rad. Troškovi prijevoza ili unajmljenog smještaja predstavljaju značajnu prepreku nastavku obrazovanja u ustanovama za stručno obrazovanje ili na akademskom nivou za djecu iz manjih mjesta ili ruralnih sredina i iz kategorija s nižim dohotkom.¹⁴

U cijelom svijetu je pandemija bolesti COVID-19 prekinula obrazovanje djece i mladih i prijeti pogoršanjem socijalne uključenosti i postojeće nejednakosti u učenju. Nakon što su u martu 2020. godine škole zatvorene širom zemlje, institucije nadležne za oblast obrazovanja u Bosni i Hercegovini su pokrenule e-učenje. Raspoloživi podaci pokazuju da je 99% djece i mladih koji pohađaju osnovno, srednje i tercijarno obrazovanje imalo pristup e-učenju. Međutim, djeca i mladi izvan sistema obrazovanja i bez adekvatnog pristupa informacionim i komunikacijskim tehnologijama i internetu bili su lišeni mogućnosti e-učenja. Romska djeca su disproportionalno pogođena i ona predstavljaju najmanje 6% djece koja nemaju pristup IKT-u i internetu. Djeca predškolske dobi su najveća grupa koja je učila od kuće u toku trajanja mjera strogog zatvaranja: 82% djece predškolske dobi nije išlo u predškolske ustanove od sredine marta do sredine maja 2020. godine, kada su one bile zatvorene. Kada se škole u potpunosti ponovo otvore, bit će potrebne posebne mjere da bi se osiguralo da su ranjiva djeca reintegrirana u obrazovne ustanove koje će im pružiti podršku.

Preporuke

MJERA	PRIORITET	NADLEŽNOST
Unaprijediti socijalnu inkluziju djece iz ranjivih kategorija, osigurati besplatan prijevoz za sve učenike osnovnih škola, kao i školski obrok i udžbenike.	Neodložan	Općine i institucije nadležne za oblast obrazovanja

¹³ Commission Staff Working Document. Analytical Report. Accompanying the document *Communication from the Commission to the European Parliament and the Council*. Commission Opinion on Bosnia and Herzegovina's application for membership of the EU. Brussels, 29.5.2019 SWD (2019) 222 final.

¹⁴ Zevčević, I., 2018.

Uspostaviti međusektorsku komisiju za nacionalni kvalifikacijski okvir. ¹⁵	Neodložan	Institucije nadležne za oblast obrazovanja
Osigurati sistem za reakreditaciju visokoškolskih ustanova u zemlji, koji će u potpunosti funkcionirati.	Neodložan	Institucije nadležne za oblast obrazovanja i akademska zajednica
Ulagati u digitalnu povezanost svakog djeteta i povećati kvalitetu e-učenja. Nastaviti unapređivati pristup e-učenju i osigurati da nijedna maloljetna osoba nije izvan sistema obrazovanja.	Neodložan	Institucije nadležne za oblast obrazovanja i općine
Identificirati i podržati nastavnike koji nemaju digitalne vještine i obezbijediti im resurse za unapređenje digitalnih vještina i kvalitete e-nastave koju izvode.	Neodložan	Institucije nadležne za oblast obrazovanja
Osigurati pravično finansiranje obrazovanja. Pregledati postojeće nivoe finansiranja po učeniku u osnovnom i srednjem obrazovanju. Uspostaviti koeficijent za učenike s invaliditetom na osnovu potreba.	Srednjoročan	Institucije nadležne za oblast obrazovanja i općine
Ukinuti etnički segregirano obrazovanje. Izraditi smjernice za inkluzivno obrazovanje. Osigurati socijalnu inkluziju u svim fazama obrazovanja.	Srednjoročan	Institucije nadležne za oblast obrazovanja i općine
Stvoriti finansijski pristupačan sistem ranog odgoja i obrazovanja kroz univerzalne, visoko kvalitetne usluge dnevne njege i brige o djeci po prihvatljivim cijenama. U cijeloj zemlji uspostaviti sistem licenciranih centara za dnevnu njegu i brigu o djeci.	Srednjoročan	Institucije nadležne za oblast obrazovanja i općine
Osigurati obavezno predškolsko obrazovanje. Osigurati ulaganje u dostupno predškolsko obrazovanje.	Srednjoročan	Institucije nadležne za oblast obrazovanja i općine
Osigurati ravnopravan pristup srednjem obrazovanju. Osigurati besplatan javni prijevoz svim učenicima srednjih škola.	Srednjoročan	Institucije nadležne za oblast obrazovanja i općine
Izraditi strategiju za stručno obrazovanje i obuku kojom će biti uzete u obzir potrebe tržišta rada.	Srednjoročan	Institucije nadležne za oblast obrazovanja, općine, sindikati i udruženja poslodavaca
Izraditi i provesti strategije za mlade u cijeloj zemlji.	Srednjoročan do dugoročan	Institucije nadležne za oblast obrazovanja i općine

¹⁵ Prema definiciji UNESCO-a i UNEVOC-a, nacionalni kvalifikacijski okvir je formalizirana struktura u kojoj se koriste deskriptori nivoa učenja i kvalifikacije da bi se razumjeli ishodi učenja. To je sistem u kojem se evidentiraju bodovi koji se dodjeljuju svakom nivou postignuća u učenju na formalan način kako bi se osiguralo da su vještine i znanje priznati u cijeloj zemlji. Nacionalni kvalifikacijski okvir također obuhvata niz principa i smjernica za registriranje evidencije o postignućima učenika kako bi se omogućilo priznavanje vještina i znanja u cijeloj zemlji, čime se opet osigurava postojanje integranog sistema koji potiče cjeloživotno učenje. On također omogućava razvoj, procjenu i unapređenje kvalitetnog obrazovanja u više konteksta. Ukupno se 47 zemalja koje sudjeluju u bolonjskom procesu obavezalo da će izraditi svoj nacionalni kvalifikacijski okvir.

Omogućiti pristup alternativnim načinima završetka školovanja i proširiti pristup ekvivalentu općeg obrazovanja i programima stručnog obrazovanja kroz praksu.	Srednjoročan do dugoročan	Institucije nadležne za oblast obrazovanja i općine
Osmisliti reforme nastavnih programa i pedagoškog obrazovanja nastavnika. Provesti reformu potreba za inicijalnim pedagoškim obrazovanjem u skladu sa izrađenim standardima kvalifikacija i zanimanja.	Srednjoročan do dugoročan	APOSO i institucije nadležne za oblast obrazovanja, domaći stručnjaci za oblast obrazovanja i nevladine organizacije, vijeća nastavnika i roditelja
Uskladiti zakone na svim nivoima sa okvirnim propisima EU o obrazovanju, posebno u pogledu obavezne primjene zajedničke nastavne jezgre.	Srednjoročan do dugoročan	Institucije nadležne za oblast obrazovanja i akademska zajednica

Zdravstvena zaštita

S obzirom da je svrha svakog sistema zdravstvene zaštite održati ljude aktivnim i zdravim koliko god je to moguće, adekvatan sistem zdravstvene zaštite se nalazi u središtu koncepta humanog razvoja i socijalne uključenosti.

Ustavom BiH je zdravstvena zaštita dodijeljena u nadležnost entiteta i Brčko distrikta. Na državnom nivou ne postoji ministarstvo zdravstva, a Ministarstvo civilnih poslova je nadležno za koordinaciju u zemlji i primjenu međunarodnih strategija u oblasti zdravstva.¹⁶ U Bosni i Hercegovini postoji ukupno 13 fondova zdravstvenog osiguranja i 13 ministarstava ili odjeljenja za zdravstvo. Ograničen je kapacitet za upravljanje statističkim podacima, koji je inače preduvjet za politike zasnovane na dokazima. Razlog je nedostatak usklađenosti i saradnje među raznim nivoima vlasti.¹⁷ Sektor zdravstvene zaštite u Bosni i Hercegovini je opterećen hroničnim, sve većim dugovima, stanovništvom koje stari i koje se smanjuje te egzodusom zdravstvenih radnika.¹⁸

U poređenju sa susjednim zemljama, u Bosni i Hercegovini postoji obrazac relativno većih troškova i nižih zdravstvenih ishoda. BiH ima najviši nivo potrošnje za zdravstvenu zaštitu u regiji, kao i najviše stope doprinosa za zdravstveno osiguranje i visok udio plaćanja usluga vlastitim sredstvima. Ukupna potrošnja za zdravstvo (uključujući i vlastita sredstva) je iznosila 8,9% BDP-a u 2018. godini i 9,2% u 2019. godini. Očekuje se porast udjela finansiranja zdravstva u 2020. godini, kao posljedice potrošnje za zdravstvo i smanjenja BDP-a u toku pandemije bolesti COVID-19. Potrošnja za zdravstvo je daleko veća nego u drugim zemljama regije i veća je nego u razvijenijim zemljama Jugoistočne Evrope, koje imaju znatno bolje zdravstvene ishode.

Visoka potrošnja za zdravstvo je djelomično rezultat visoko fragmentiranog zdravstvenog sistema u Bosni i Hercegovini. Sistem izaziva znatno dupliranje i onemogućava koordinaciju preko

¹⁶ Član 15. Zakona o ministarstvima i drugim organima uprave Bosne i Hercegovine iz 2003. godine.

¹⁷ Commission Staff Working Document. Analytical Report. Accompanying the document *Communication from the Commission to the European Parliament and the Council*. Commission Opinion on Bosnia and Herzegovina's application for membership of the EU. Brussels, 29.5.2019 SWD(2019) 222 final.

¹⁸ Martić, M and O. Đukić, 2018 and Obradović, N., 2019b.

administrativnih granica te stvara neefikasnost.¹⁹ Sâm sistem negativno utječe na pružanje usluga i povećava administrativne troškove i troškove koordinacije.²⁰ Fragmentirano finansiranje i upravljanje zdravstvenim sistemom u Bosni i Hercegovini proizvodi hroničan dug i fiskalnu nestabilnost u sektoru zdravstva. Osim toga, stvara vrlo različite nivoe prosječne potrošnje po glavi stanovnika u zemlji, pri čemu je potrošnja po glavi stanovnika u Kantonu Sarajevo, naprimjer, gotovo dvostruko veća od potrošnje u Srednjobosanskom kantonu.

Prije proglašenja pandemije, entitetske vlade su u ažuriranim Zajedničkim socioekonomskim reformama za period 2019–2022.²¹ preuzele obavezu provođenja sveobuhvatnih reformi zdravstva. Entitetske vlade su se u ovom dokumentu obavezale da će unaprijediti dostupnost, kvalitetu, efikasnost i održivost zdravstvene zaštite za sve građane, uključujući i marginalizirane kategorije, kroz jačanje preventivne zaštite i širenje opsega i dubine primarne zdravstvene zaštite. Među predloženim reformama je prijenos finansiranja zdravstvenog osiguranja sa fondova zdravstvenog osiguranja na entitetske sisteme trezorskog poslovanja i smanjenje nivoa mjesečnih doprinosa obveznika doprinosa.

Očekivana dužina života u Bosni i Hercegovini je slična očekivanoj dužini života u zemljama regije i nastavlja se povećavati. Sa očekivanom dužinom života pri rođenju od 77,2 godine i konstantnim porastom očekivane dužine života, uz postepeno smanjenje rodnog jaza, Bosna i Hercegovina je vrlo slična drugim zemljama Zapadnog Balkana. Što se tiče očekivanog trajanja zdravog života (65,7 godina), zemlja se nalazi iza razvijenih zemalja, ali je slična Bugarskoj, Rumuniji, Srbiji, Crnoj Gori i Sjevernoj Makedoniji.

Ratificiranjem Evropske socijalne povelje²² 2008. godine, Bosna i Hercegovina je preuzela obavezu da će osigurati svima, uključujući i neosigurane osobe, pristup zdravstvenoj zaštiti. Međutim, u praksi, mnogi građani nemaju adekvatno osiguranje. Prema sadašnjim procjenama, svega je 78% stanovništva Republike Srpske i 86% stanovništva Federacije Bosne i Hercegovine pokriveno zdravstvenim osiguranjem.

Iz perspektive socijalne uključenosti, najranjivije kategorije u Bosni i Hercegovini u pogledu neostvarenih potreba za zdravstvenom zaštitom su siromašna domaćinstva, kategorije stanovništva bez zdravstvenog osiguranja, nezaposleni i osobe starije životne dobi koje same žive (posebno žene) te neaktivne populacije (posebno domaćice i osobe s invaliditetom). Prema podacima, preko pola miliona građana Bosne i Hercegovine nema zdravstveno osiguranje.

19 Llaudes, R., et al., 2015 and Martić, M. and O. Đukić, 2017.

20 UNICEF, UNDP, Social Impacts of COVID-19 in Bosnia and Herzegovina: Household Survey, 2020.

21 Program ekonomskih reformi Bosne i Hercegovine za period 2019–2021., januar 2019., Sarajevo.

22 Član 13.1 Evropske socijalne povelje.

Podaci također pokazuju da oko 20% siromašne i ranjive populacije nema zdravstveno osiguranje ni djelotvoran pristup neophodnoj zdravstvenoj zaštiti. Najmanja je vjerovatnoća da domaćinstva čiji je nositelj muškarac zaposlen na puno radno vrijeme imaju, prema vlastitoj procjeni, neostvarenu potrebu za zdravstvenom zaštitom (2%), dok je vjerovatnoća da domaćinstva čiji je nositelj nezaposlena osoba imaju, prema vlastitoj procjeni, neostvarenu potrebu za zdravstvenom zaštitom duplo veća (4%). Najviše stope otpadaju na samačka domaćinstva u kojima je nositelj osoba starije životne dobi (9%) te na samačka domaćinstva u kojima je nositelj žena i domaćinstva koja nisu povezana s tržištem rada (8%).

Visoko fragmentirani sistem zdravstvene zaštite u Bosni i Hercegovini nije bio adekvatno pripremljen za pandemiju bolesti COVID-19. Medicinski materijal, tehničku pomoć i finansijska sredstva u podršci odgovoru zemlje na pandemiju bolesti COVID-19 su obezbijedili EU, MMF, Svjetska banka i brojni bilateralni donatori. Što se tiče odgovora sektora zdravstva na krizu izazvanu bolešću COVID-19 u Bosni i Hercegovini, Svjetska zdravstvena organizacija je u svojoj Analizi nedostataka i preporukama²³ ukazala na opći nedostatak strateškog planiranja i koordinacije među institucijama zaduženim za upravljanje zdravstvom/krizom, neadekvatne vještine upravljanja krizom i nedovoljnu koordinaciju između zdravstvenih ustanova u javnom i privatnom sektoru. Nadalje, naglašeni su izazovi povezani sa upravljanjem slučajevima i općim nedostatkom kadra (epidemiologa, infektologa i mikrobiologa) te nedostatak adekvatne stručnosti, uključujući i zajedničkih baza podataka i izdavanje jasnih i koordiniranih smjernica za najvažnije usluge, kao što su usluge primarne zdravstvene zaštite i granična kontrola.

Preporuke

MJERA	PRIORITET	NADLEŽNOST
Osigurati prijelaz finansiranja zdravstvenog osiguranja na entitetske budžete. Pokrenuti spajanje evidencija o svim osiguranim osobama u jednu sveobuhvatnu bazu podataka na entitetskom nivou. Pokrenuti identifikaciju i evidentiranje svih osoba koje nisu pokrivenne zdravstvenim osiguranjem.	Neodložan	Institucije nadležne za oblast zdravstva i finansija
Poduzeti sveobuhvatan pregled postojećih institucija nadležnih za oblast zdravstva i zdravstvenih ustanova, kao i regulatornih tijela nadležnih za licenciranje, nadzor i praćenje poštivanja profesionalnih standarda.	Neodložan	Institucije nadležne za oblast zdravstva
Uvesti državne i entitetske standarde za omjer između broja doktora medicine, pacijenata i bolničkih kreveta ²⁴ te dužinu putovanja do najbliže hitne medicinske službe i njenu udaljenost. ²⁵	Neodložan	Nadležna ministarstva uz pomoć domaćih eksperata

23 WHO, Bosnia and Herzegovina Gap Analysis and Recommendations, 24 July 2020.

24 Poželjan omjer između doktora medicine i stanovništva koji promovira Svjetska zdravstvena organizacija iznosi 1:1.000.

25 Postoje dokazi o povezanosti između povećanog vremena putovanja i udaljenosti bolnice i povećanog rizika od smrtnosti.

<p>Provesti detaljno istraživanje privatne potrošnje za zdravstvo i iskoristiti rezultate za prilagođavanje socijalnih davanja u cilju smanjenja nejednakosti u pristupu zdravstvenoj zaštiti i proširenja pokrivenosti zdravstvenim osiguranjem.</p>	<p>Neodložan do srednjoročan</p>	<p>Nadležna ministarstva uz pomoć domaćih eksperata i specijaliziranih nevladinih organizacija</p>
<p>Prioritizirati programe u primarnoj zdravstvenoj zaštiti, uključujući i opcije razvoja telemedicine.²⁶</p>	<p>Neodložan do srednjoročan</p>	<p>Nadležna ministarstva uz pomoć domaćih eksperata</p>
<p>Provesti reformu sektora zdravstva na osnovu najbolje međunarodne prakse kako bi se osigurala kratkoročna i dugoročna finansijska stabilnost, a pritom zadržao sistem sa univerzalnim i otvorenim pristupom. Formirati radnu grupu koja će nadgledati izradu srednjoročnog plana za pružanje visokokvalitetnih usluga zdravstvene zaštite u javnom sektoru svim građanima na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine.</p>	<p>Srednjoročan</p>	<p>Nadležna ministarstva uz pomoć medicinskih fakulteta, profesionalnih medicinskih tijela i predstavnika organizacija za zaštitu prava pacijenata</p>

²⁶ Ova preporuka se odnosi na dio Nacionalnog izvještaja o humanom razvoju u kojem je opisan utjecaj bolesti COVID-19 i njen negativan efekat na zdravstveni sistem. Osim toga, porast potražnje telemedicine među građanima Bosne i Hercegovine je potvrđen u: UNDP i UNICEF: Utjecaj bolesti COVID-19 na društvo: istraživanje domaćinstava, u kojem je 33% ljudi u Bosni i Hercegovini odabralo telemedicinu kao svoju preferiranu digitalnu uslugu zbog smanjenog pristupa uslugama i zdravstvenoj zaštiti. Istraživanje je potvrdilo da 13% ljudi ima neostvarene zdravstvene potrebe koje nisu povezane sa bolešću COVID-19, 24% nije moglo pristupiti uslugama primarne zdravstvene zaštite, 18% nije moglo ostvariti pristup bolnicama, a 10% uslugama zaštite mentalnog zdravlja. Telemedicina bi mogla premostiti ovaj jaz.

Socijalna zaštita

Svrha socijalnog osiguranja i socijalnih davanja je osigurati da građani koji zbog svoje životne dobi, invaliditeta, nezaposlenosti, obaveze da pružaju usluge pomoći i njege drugima u domaćinstvu nisu u stanju, ili nisu više u mogućnosti, izdržavati sami sebe ili iz drugih razloga nisu u mogućnosti i dalje dostojanstveno živjeti u svojoj zajednici.

Socijalna davanja u Bosni i Hercegovini variraju između entiteta i među kantonima i općinama.

Visoko fragmentirana struktura upravljanja u Bosni i Hercegovini je dovela do razlika ne samo u kriterijima za ostvarivanje prava, nego i u pokrivenosti, usmjeravanju, efikasnosti, raspoloživosti i nivou naknada na osnovu mjesta prebivališta, a ne na osnovu potreba. Prema najnovijim računanjima Svjetske banke, 16,8% stanovništva prima neki vid socijalnih davanja, a pokrivenost građana iz najsiriromašnijeg kvintila je i dalje niska u poređenju sa zemljama sa sličnim nivoima dohotka po glavi stanovnika.

Bosna i Hercegovina je na srednjem nivou potrošnje za socijalnu zaštitu i ima najviši udio finansiranja administrativnih troškova i naknada po osnovi statusa među zemljama regije.

Bosna i Hercegovina troši nešto ispod 19% BDP-a na socijalnu zaštitu i otprilike 4% BDP-a na socijalna davanja.²⁷ Bosna i Hercegovina ima daleko najveći udio potrošnje za naknade i invalidnine vojnim i civilnim žrtvama rata i daleko najmanji udio potrošnje za porodične i dječije naknade u poređenju sa drugim zemljama regije.²⁸

Bosna i Hercegovina troši 18,8% svog BDP-a na socijalnu zaštitu. 2,7% BDP-a odlazi na administrativne troškove socijalne zaštite, a preostalih 16% BDP-a na socijalna davanja. Od tog iznosa, 12% BDP-a je namijenjeno sistemu socijalnog osiguranja, dok se 4% BDP-a troši na sistem socijalnih davanja. Daljnja analiza sistema socijalnih davanja otkriva da se 3% BDP-a troši na novčane naknade demobilisanim borcima na osnovu statusnih prava, dok oko 1,2% BDP-a odlazi najranjivijim osobama.

Finansiranje socijalnih davanja u Bosni i Hercegovini je hronično nedovoljno i ona su ponekad nedostupna, uz postojanje znatnih razlika u pristupu među kantonima i općinama.

Neadekvatan iznos naknada je gotovo potpuno nedjelotvoran u pogledu smanjenja rizika od siromaštva za osobe koje primaju naknadu. Svega 1,9% ukupnog stanovništva i 6,2% najsiriromašnijih su korisnici prava na stalnu i/ili jednokratnu novčanu pomoć na osnovu utvrđenog dohodovnog cenzusa, što je vrlo mala pokrivenost u poređenju sa pokrivenošću u drugim zemljama Evrope.²⁹ Postojeći sistem socijalnih davanja stvara nejednakosti među građanima na osnovu mjesta prebivališta (teritorijalna nejednakost, posebno u Federaciji Bosne i Hercegovine) i socijalne kategorije kojoj pripadaju (nejednakost na osnovu statusa).³⁰

27 World Bank (2009, OECD 2012), IMF Laudes, et al. (2015), Numanović, A., (2016a), Obradović, N. (2019b).

28 United Nations Socio-economic Impact Assessment of the COVID-19 Crisis in Bosnia and Herzegovina.

29 World Bank, Report No: PAD3856, 2 April 2020, p. 15.

30 Numanović, A., 2016a.

Socijalne usluge su i dalje nedovoljno razvijene i izrazito nedovoljno finansirane. Na finansiranje socijalnih usluga otpada samo dio ukupnih sredstava socijalne zaštite, a najveći dio sredstava za socijalne usluge se usmjerava u finansiranje institucionalne njege. Situacija u manjim mjestima i ruralnim područjima je čak gora nego u većim mjestima i gradovima u pogledu postojanja i pristupa socijalnim uslugama u zajednici.³¹ Na djelotvornost pružatelja socijalnih usluga na lokalnom nivou u velikoj mjeri utječu izazovi vezani za ljudske, finansijske i tehničke kapacitete.

Penzije su najznačajniji faktor ekonomske stabilnosti porodica u Bosni i Hercegovini. U 2019. godini su penzije bile glavni izvor dohotka za gotovo 30% domaćinstava, dok je zarađeni dohodak bio glavni izvor primanja za manje od 30% domaćinstava. Stopa zamjene je iznosila 44,3% prosječne neto plaće u Federaciji Bosne i Hercegovine i 41,9% u Republici Srpskoj.³² Dok su prosječne stope zamjene u Bosni i Hercegovini manje ili više u skladu sa stopama zamjene u uporedivim zemljama regije, one su više od 10 postotnih bodova ispod prosjeka EU.³³

Dječiji doplatok varira između entiteta i u Federaciji Bosne i Hercegovine među kantonima i općinama. Pravo na dječiji doplatok stječe se i ostvaruje u skladu sa dohodovnim cenzusom, pri čemu donji prag dohotka varira između entiteta, kao i među kantonima i općinama, i postepeno se povećava, ovisno o broju djece, postojanju djece s invaliditetom i drugim faktorima.

Svega mali broj nezaposlenih osoba ostvaruje pravo na novčanu naknadu za vrijeme nezaposlenosti i stopa zamjene dohotka je preniska da bi primatelje naknade spasila od siromaštva. Svega je 2,8% osoba prijavljenih na evidenciju nezaposlenih primalo novčanu naknadu u 2017. godini.³⁴ Visina naknade za vrijeme nezaposlenosti iznosi 40% prosječne neto plaće u Federaciji Bosne i Hercegovine i od 40% do 45% u Republici Srpskoj. Poređenja radi, visina stope zamjene za novčane naknade za vrijeme nezaposlenosti u državama članicama EU se kreće od 60% do 80%.

Gotovo jedna trećina (31,6%) djece uzrasta od 5 do 15 godina u Bosni i Hercegovini nalazi se u riziku od siromaštva. Znatno je veća vjerovatnoća da su djeca u domaćinstvima čiji je nosilac žena i u porodicama sa dvoje ili više djece siromašna. Akcioni plan za djecu za period 2015-2018 nije adekvatno proveden zbog nedovoljnih finansijskih sredstava i nedovoljne koordinacije. Prema analizi koju je UNICEF proveo 2016. godine, oko 1.640 djece u zemlji je bez roditeljskog staranja, od kojih 49% boravi u rezidencijalnim ustanovama. Prijavljuje se svega mali broj slučajeva nasilja nad djecom, zbog čega je svega nekoliko slučajeva završilo na sudu.

Osobe s invaliditetom su među najranjivijim kategorijama u Bosni i Hercegovini. Zemlja je ratificirala Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom i njen Fakultativni protokol. Međutim, ne postoje multisektorski ni sveobuhvatni mehanizmi provedbe. Prema zakonu, osobama s invaliditetom može biti oduzeta poslovna sposobnost u sudskom postupku, što je u suprotnosti s Konvencijom. Podrška osobama s invaliditetom je ograničena i varira ovisno o uzroku invalidnosti, s obzirom da osobe s invaliditetom povezanim s ratom uživaju prioritet nad osobama s invaliditetom koji nije povezan s ratom. Vrlo mali broj javnih zgrada je pristupačan osobama sa fizičkim invaliditetom.

31 UNICEF, UNDP, Social Impacts of COVID-19 in Bosnia and Herzegovina: Household Survey, 2020.

32 Federalni zavod za penzijsko i invalidsko osiguranje, Bilten, 2019; Fond za penzijsko i invalidsko osiguranje Republike Srpske, Bilten, 2019.

33 Eurostat database, aggregate pension replacement rates. Dostupno na: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tespn070/default/table?lang=en>

34 Numanović, A., 2016b.

Romi su najranjivija i najugroženija manjina u Bosni i Hercegovini. Posebno se Romkinje suočavaju sa višestrukim oblicima diskriminacije. Uprkos unapređenjima u posljednje vrijeme, stambeni uvjeti romske populacije u Bosni i Hercegovini su i dalje neadekvatni i mnogi Romi žive u neformalnim naseljima. Legalizacija naselja je u toku, ali je neujednačena. Romi se suočavaju s najvišim nivoom diskriminacije u pogledu mogućnosti zapošljavanja, a radeći u neformalnom sektoru, oni gotovo uopće nisu ni prisutni u radnoj snazi.

Uglavnom postoje zakoni kojima je propisana jednakost žena i muškaraca, ali je provedba politika i zakona nedjelotvorna. Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena je jedan od sporazuma o ljudskim pravima koji se primjenjuje u Bosni i Hercegovini, ali su ipak žene i dalje nedovoljno zastupljene u politici i javnom životu.

Kriza izazvana pandemijom bolesti COVID-19 ima znatan negativan utjecaj na već slab sistem socijalne zaštite u Bosni i Hercegovini i širom regije Zapadnog Balkana. Svjetska banka je predvidjela da će zbog krize izazvane bolešću COVID-19 siromaštvo u Bosni i Hercegovini porasti sa procijenjenih 11,8% u 2019. godini na 12,9% u 2020. godini u prvom scenariju i na 14.6% u drugom scenariju. Socijalni učinak u pogledu povećanog siromaštva, isključenosti, nesigurnosti i ranjivosti će vjerovatno biti težak i dugoročan.³⁵

Preporuke

MJERA	PRIORITET	NADLEŽNOST
Osigurati adekvatno finansiranje i kadrovsko popunjavanje centara za socijalni rad i unaprijediti koordinaciju sa drugim relevantnim agencijama.	Neodložan do srednjoročan	Nadležna ministarstva i institucije, općine i pružatelji socijalnih usluga
Provesti reformu sistema usmjeravanja socijalnih davanja tako da naknade budu zasnovane na potrebama, a ne na statusu korisnika. Definirati minimalnu monetarnu socijalnu sigurnost.	Neodložan do srednjoročan	Nadležna ministarstva i institucije, općine i pružatelji socijalnih usluga
Izraditi i usvojiti nove akcione planove za dječiju zaštitu na entitetskom nivou.	Neodložan do srednjoročan	Nadležna ministarstva i institucije, kao i centri za socijalni rad i nevladine organizacije
Osigurati jedinstven dječiji doplatak. Pregledati postojeći nejednak pristup dječijem doplatku koji prevladava u Federaciji Bosne i Hercegovine i zamijeniti ga jedinstvenim doplatkom kao dijela životnih troškova koji prevladavaju u FBiH.	Neodložan do srednjoročan	Nadležna ministarstva i institucije i centri za socijalni rad

³⁵ Friedrich-Ebert-Stiftung i Centar za socijalnu politiku: Socijalna zaštita na zapadnom Balkanu: odgovor na krizu uzrokovanu virusom COVID-19, 2020.

Promovirati hraniteljstvo i alternativna rješenja za djecu bez roditeljskog staranja. Pružiti podršku mjerama za djecu koja napuštaju rezidencijalne institucije kada navršu 18 godina života.	Neodložan do srednjoročan	Nadležna ministarstva i institucije, centri za socijalni rad i specijalizirane nevladine organizacije
Izraditi socijalnu politiku i politiku zapošljavanja u skladu sa Sporazumom o stabilizaciji i pridruživanju.	Neodložan do srednjoročan	Nadležna državna, entitetska ministarstva, nadležno odjeljenje u Vladi Brčko distrikta i nevladine organizacije
Provesti preporuke Komiteta Ujedinjenih nacija o pravima osoba s invaliditetom iz 2017. godine.	Neodložan do srednjoročan	Nadležna državna, entitetska ministarstva, nadležno odjeljenje u Vladi Brčko distrikta i nevladine organizacije
Unaprijediti zaštitu i inkluziju ranjivih kategorija. Stvoriti mehanizme prikupljanja tačnih i konzistentnih podataka o stopama siromaštva među djecom i nasilju nad svom djecom, uključujući i djecu s invaliditetom, romsku djecu i djevojčice.	Neodložan do srednjoročan	Nadležna državna, entitetska ministarstva, nadležno odjeljenje u Vladi Brčko distrikta, Agencija/zavodi za statistiku, Odbor za Rome i nevladine organizacije
Eliminirati prekomjerno administrativno opterećenje sistema socijalne zaštite kroz unapređenje informacionog sistema za upravljanje i uvođenje digitaliziranih socijalnih usluga.	Srednjoročan	Nadležna ministarstva i institucije i općine
Osigurati jedinstvene porodiljske naknade. Uvesti jedinstven minimalni nivo porodiljskih naknada i zaštite u cijeloj zemlji. Početi s usklađivanjem definicija materinskog dopusta, dopusta kojeg koristi otac i roditeljskog dopusta.	Srednjoročan	Nadležna ministarstva i institucije, sindikati i udruženja poslodavaca
Provesti reformu sistema isplate naknada za vrijeme nezaposlenosti na način na koji će sistem biti inkluzivniji (nedoprinosni).	Srednjoročan	Nadležna ministarstva i institucije, sindikati i udruženja poslodavaca
Stvoriti mrežu dnevnih centara za osobe sa invaliditetom i starije osobe kojima su potrebni pomoć i njega te usluga privremene njege radi predaha uobičajenog njegovatelja.	Srednjoročan	Entitetska ministarstva i Vlada Brčko distrikta, općinske i gradske uprave, centri za socijalni rad i nevladine organizacije
Gdje je moguće, razmotriti pokretanje izmjena zakona koje se odnose na provedbu mehanizama fiskalnog ujednačavanja.	Srednjoročan do dugoročan	Nadležna državna i entitetska ministarstva, Vlada Brčko distrikta i nevladine organizacije

Tržište rada

Poslije porodice, zajednice i škole, tržište rada je glavno središte društvenih kontakata i integracije. Učešće u radnoj snazi je ne samo izvor dohotka i socijalnog osiguranja, nego i društvene interakcije, međusobnog poštovanja i osjećaja vlastite vrijednosti.

Oba entiteta imaju ustavom određenu nadležnost za zakonsko uređenje oblasti rada i socijalne politike, čime su efektivno stvorena dva tržišta rada, svaki s relativno malom radnom snagom.

Veći dio radne snage je i dalje zaposlen u organima vlasti ili u državnim preduzećima, dok je zapošljavanje u privatnom sektoru loše regulirano, nesigurno je i podliježe mnogim nestandardnim praksama zbog nepostojanja zakonski uređenog nadzora i neprovođenja zakona. Većina zaposlenih u privatnom sektoru je prijavljena na minimalnu plaću.

Uprkos visokom nivou strukturne nezaposlenosti, javna potrošnja za aktivne politike tržišta rada u Bosni i Hercegovini je ispod polovine prosjeka EU.

Finansiranje aktivnih politika tržišta rada u Bosni i Hercegovini je na niskom nivou u poređenju sa drugim zemljama i iznosi 0,21% BDP-a u poređenju s prosjekom EU28, koji iznosi 0,40% BDP-a. Osim toga, najveći dio sredstava za finansiranje aktivnih politika tržišta rada odlazi na subvencioniranje plaća i finansiranje administrativne potrošnje, dok je svega 2,45% nezaposlenih obuhvaćeno aktivnim mjerama zapošljavanja, a manje od jedne petine ukupnog broja učesnika je obuhvaćeno programima kontinuiranog obrazovanja i stručnog osposobljavanja, koji su, izgleda, najuspješniji u pogledu posredovanja pri zapošljavanju svojih korisnika.³⁶ Javne službe za zapošljavanje se suočavaju sa ozbiljnim nedostatkom finansijskih sredstava.

Nezaposlenost je bila visoka čak i prije nastanka krize i ona i dalje raste. Stopa nezaposlenosti je 2019. godine iznosila 15,7%³⁷ i od tada raste zbog krize izazvane bolešću COVID-19. Najviše su pogođeni sektori maloprodaje, prerade, transporta i smještaja. Dublji efekti po tržište rada su spriječeni programima za subvencioniranje plaća u oba entiteta i drugim političkim mjerama usmjerenim na pogođene privredne sektore, a u cilju unapređenja likvidnosti preduzeća i zaštite od eventualnog zatvaranja radnih mjesta.

Bosna i Hercegovina ima niske stope aktivnosti i prijavljenog rada i visok udio neformalne zaposlenosti.

Stopa učešća na tržištu rada u Bosni i Hercegovini u 2018. godini je iznosila 54,2% i u posljednjih deset godina postepeno opada. Danas je ona, bez obzira na malu razliku, najniža u regiji. Preko polovine neaktivnog stanovništva je u penziji (35,6%), na školovanju ili stručnoj obuci (13,4%) ili ima neki oblik invaliditeta zbog kojeg ne može raditi (20%). Udio osoba u dobi od 15 do 24 godine na tržištu rada, ali koje su nezaposlene, u Bosni i Hercegovini je najviši u regiji. Prema procjenama, oko 25% radne snage je neformalno zaposleno te stoga izvan sistema socijalnog osiguranja.

Niska prosječna stopa učešća se može pripisati, prije svega, niskom broju žena koje učestvuju u radnoj snazi.

Najznačajniji faktori koji utječu na nisko učešće žena u radnoj snazi su nedostatak adekvatne brige o djeci i pomoći i njege osoba starije životne dobi i osoba s invaliditetom, struktura politika o odsustvu sa rada radi pružanja usluga pomoći i njege člana porodice i nedostatak fleksibilnog radnog vremena ili rada na pola radnog vremena, kao i unutrašnja migracija i emigracija radnika muškaraca.³⁸

³⁶ Centar za politike i upravljanje: Aktivne mjere zapošljavanja u Bosni i Hercegovini: rješavanje namjesto amortiziranja problema nezaposlenosti, 2020.

³⁷ Anketa o radnoj snazi.

³⁸ Atoyán, R and J. Rahman, 2017.

UČEŠĆE ŽENA NA TRŽIŠTU RADA JE NIŽE

- 1 NEDOSTATAK OPCIJA BRIGE O DJECI NA PREDŠKOLSKOM NIVOU**
- 2 NEDOSTATAK USLUGA POMOĆI I NJEGE ZA STARIJE OSOBE I OSOBE S INVALIDITETOM**
- 3 NEDOSTATAK FLEKSIBILNOG RADNOG VREMENA ILI RADA NA POLA RADNOG VREMENA I KRATAK PORODILJSKI DOPUST**

SVI OVI ASPEKTI TJERAJU ŽENE U NEPLAĆENU ILI NISKO PLAĆENU EKONOMIJU NJEGE I NA TRŽIŠTE NEFORMALNOG RADA

Osobe bez osnovnog obrazovanja i one sa samo osnovnim obrazovanjem suočavaju se s najvećim teškoćama u potrazi za poslom. Dok su osobe sa završenom srednjom školom gotovo jednako uspješne na tržištu rada kao i osobe s visokom stručnom spremom, osobama koje su nezaposlene i koje nisu uključene u sistem obrazovanja ni osposobljavanja i onima sa završenom osnovnom školom je najteže naći posao.

Formalno tržište rada u Bosni i Hercegovini nije u stanju integrirati veliki broj žena, mladih, starih, osoba s invaliditetom i ugroženih manjina. Uprkos mjerama za unapređenje pristupa zapošljavanju za osobe s invaliditetom, njihova integracija u formalnu radnu snagu je i dalje niska, kao što je to slučaj s pripadnicima drugih ranjivih kategorija, posebno sa Romima, te sa osobama sa nezavršenim ili samo sa osnovnim obrazovanjem, radnicima starije dobi i ženama u nižem dohodovnom kvintilu, a koje pružaju usluge pomoći i njege drugim članovima porodice.

Preporuke

MJERA	PRIORITET	NADLEŽNOST
Izvršiti pregled javnih službi za zapošljavanje. Revidirati njihove poslove, zadatke i metode rada i obezbijediti adekvatno finansiranje kako bi umjesto administrativnih poslova, njihov primarni zadatak bio rad sa nezaposlenim korisnicima.	Neodložan	Nadležna ministarstva i institucije i Vlada Brčko distrikta
Uvesti fleksibilno radno vrijeme i rad na pola radnog vremena u zakone o radu, ali bez gubitka prava na socijalna davanja.	Neodložan	Nadležna ministarstva i institucije i Vlada Brčko distrikta

<p>Izraditi, ažurirati, usvojiti i provesti blagovremeno vjerodostojan srednjoročni plan oporavka sa većim naglaskom na javna ulaganja, na osnovu srednjoročnog aranžmana sa MMF-om i drugim međunarodnim finansijskim institucijama. Revidirati strateške dokumente, kao što su Program ekonomskih reformi Bosne i Hercegovine (PER) za period 2020–2022. i Zajedničke socioekonomske reforme za period 2019–2022. u kontekstu pandemije bolesti COVID-19.</p>	<p>Neodložan do srednjoročan</p>	<p>Nadležna ministarstva i institucije, uz pomoć stručnih organizacija i domaćih eksperata</p>
<p>Izraditi i usvojiti sveobuhvatnu strategiju zapošljavanja na državnom nivou u skladu sa orijentacijom na EU i standardima Međunarodne organizacije rada.</p>	<p>Neodložan do srednjoročan</p>	<p>Nadležna ministarstva, institucije i općine</p>
<p>Uvesti mjere i mehanizme kojima će se osigurati bolja koordinacija aktivnih politika tržišta rada sa programima socijalne pomoći kako bi se osiguralo neometano uključivanje korisnika u tržište rada.</p>	<p>Neodložan do srednjoročan</p>	<p>Nadležna ministarstva, institucije i općine</p>
<p>Promovirati socijalni dijalog na svim nivoima i zaključivanje općih kolektivnih sporazuma.</p>	<p>Neodložan do srednjoročan</p>	<p>Nadležna ministarstva i institucije, Vlada Brčko distrikta, Međunarodna organizacija rada, sindikati i udruženja poslodavaca</p>
<p>Izraditi integriranu inicijativu za unapređenje pristupa zapošljavanju u formalnoj ekonomiji, povećati pokrivenost socijalnim osiguranjem i povećati poreznu osnovicu na lokalnom nivou radi osiguranja sredstava za finansiranje usluga. Izraditi posebne mjere za ranjive radnike (mlade, žene i radnike u neformalnom sektoru) i dugoročni plan borbe protiv rada u neformalnom sektoru u skladu s međunarodnim standardima rada, posebno s Preporukom 204 Međunarodne organizacije rada o prijelazu sa neformalne u formalnu ekonomiju.</p>	<p>Srednjoročan do dugoročan</p>	<p>Nadležna ministarstva i institucije i Vlada Brčko distrikta</p>

Nejednakost

Stopa nejednakosti u Bosni i Hercegovini se nalazi na sredini liste stopa nejednakosti u susjednim zemljama na Zapadnom Balkanu i nešto je iznad prosjeka EU. Uobičajena mjera nejednakosti je Ginijev koeficijent, koji mjeri proporcionalnu distribuciju dohotka. Posljednja izračunata vrijednost Ginijevog koeficijenta za Bosnu i Hercegovinu iznosi 0,33 (2015.) i, kao takav, zemlju stavlja na sredinu liste njenih susjeda na Zapadnom Balkanu, a nešto je iznad prosječnog nivoa nejednakosti u EU koji je 2015. godine iznosio 0,31.

U Bosni i Hercegovini je nejednakost povećana, dok je socijalna mobilnost smanjena u proteklih deset godina. U proteklih 25 godina, Bosna i Hercegovina je od zemlje sa relativno niskom nejednakošću i visokom socijalnom mobilnošću, na osnovu ravnomyernog pristupa socijalnim dobrima, postala zemlja sa povećanom nejednakošću i niskom socijalnom mobilnošću. Od 1985. do 2005. godine, Bosna i Hercegovina je prešla sa relativno egalitarne distribucije dohotka na daleko viši stepen nejednakosti u društvu.

U Bosni i Hercegovini je prisutan narastajući trend preraspodjele prihoda na najbogatijih 10% stanovništva. Niža polovina stanovništva je 1980. godine primila nešto iznad 29% nacionalnog dohotka, dok je gornjih 10% primilo tek nešto iznad 23%. Do 2004. godine, udio donje polovine je pao na 23%, dok se udio gornjih 10% popeo na 32%. Nakon 2004. godine trend se promijenio i krivulju je izravnala finansijska kriza 2008/2009. godine. Međutim, s početkom oporavka u 2011. godini, divergirajući trend je počeo ponovo rasti. Narastajući trend preraspodjele prihoda na gornjih 10% je izravan uvođenjem PDV-a 2006. godine, bez utjecaja na ogroman transfer prihoda na najviši dohodovni decil.

Sistem oporezivanja u Bosni i Hercegovini nema mehanizam preraspodjele s obzirom na to da se prihod od indirektnih poreza raspoređuje na osnovu prikupljenih relativnih iznosa. Sistem oporezivanja u Bosni i Hercegovini je u velikoj mjeri regresivan, sa stopom PDV-a od 17% na svu robu i usluge, jedinstvenom stopom poreza na dohodak od 10% uz male lične odbitke i doprinosima za obavezno socijalno osiguranje za koje ne postoje donji limiti. U Republici Srpskoj gotovo tri četvrtine prihoda uplaćenih u njen budžet zadržava Vlada Republike Srpske za finansiranje svojih funkcija. U Federaciji Bosne i Hercegovine blizu dvije trećine se raspoređuje kantonima i jedinicama lokalne samouprave, uglavnom na osnovu veličine stanovništva, čime se jača dinamika koncentracije stanovništva i bogatstva. Sistem regresivnog oporezivanja praktično bez funkcija preraspodjele među dohodovnim kvartilima ili teritorijalnim jedinicama podupire nizak nivo društvene i ekonomske mobilnosti, što se skupa s visokim stepenom nejednakosti u mogućnosti zapošljavanja i ostvarenja pristupa javnim i socijalnim uslugama smatra dodatnim pokretačem emigracije.

Individualno porezno opterećenje u Bosni i Hercegovini je razmjerno visoko i disproportionalno raspoređeno. Ukupna stopa doprinosa za socijalno osiguranje po osnovu plaće u Federaciji Bosne i Hercegovine iznosi 41,5%, a u Republici Srpskoj se za doprinos za socijalno osiguranje izdvaja 32,8% bruto plaće, pri čemu ne postoji minimalna osnovica koja bi bila izuzeta od obaveze plaćanja doprinosa niti maksimalni iznos doprinosa. Porezni obveznici plaćaju porez na dohodak po jedinstvenoj stopi od 10% neto dohotka, umanjenog za osnovni lični odbitak od 300 KM mjesečno u Federaciji Bosne i Hercegovine i 500 KM u Republici Srpskoj. U toku su pregovori o reviziji poreznog sistema, međutim, još uvijek nije jasno identificiran zamjenski dohodak.

Visok trošak socijalnog osiguranja i odsustvo ograničenja visine doprinosa na osnovu minimalnog i maksimalnog dohotka odvraća osobe s niskim primanjima od ulaska u formalno tržište rada. Preferira se rad u neformalnom sektoru zbog neposredne prednosti u smislu zadržavanja cjelokupnog iznosa bruto prihoda, uprkos dugoročnim nedostacima u vidu

nepokrivenosti penzijskim i invalidskim osiguranjem, osiguranjem za slučaj nezaposlenosti i zdravstvenim osiguranjem. Trenutno se u Federaciji Bosne i Hercegovine vode pregovori o smanjenju stope doprinosa za socijalno osiguranje i povećanju nivoa ličnih odbitaka, a vode se pregovori i o povećanju PDV-a sa 17% na 19%, uz uvođenje određenih izuzeća.

Administrativni troškovi sistema vlasti u Bosni i Hercegovini su znatno viši nego drugdje u regiji ili u Evropskoj uniji. Iako troškovi visokofragmentiranog sistema uprave dodatno opterećuju budžet, čak je veći trošak efekt te fragmentiranosti kao pokretača sve veće prostorne nejednakosti, dupliranja troškova i funkcija i visoko kompleksnih administrativnih procedura, koji snižavaju potencijal zemlje za rast. Dio BDP-a koji Bosna i Hercegovina izdvaja za socijalna davanja je daleko najmanji u poređenju s bilo kojom drugom zemljom u regiji, a pritom najviši dio otpada na administrativne troškove.

Preporuke

MJERA	PRIORITET	NADLEŽNOST
Razmotriti prijedlog uvođenja kategorija koje bi bile izuzete od obaveze plaćanja PDV-a. Pregledati kategorije koje su izuzete od obaveze plaćanja PDV-a u reprezentativnom uzorku EU i zemalja Zapadnog Balkana kao osnovu za prijedlog liste kategorija koje će biti izuzete od obaveze plaćanja PDV-a, a u sklopu tekućih fiskalnih pregovora. Pokrenuti javnu diskusiju u kojoj će sudjelovati domaći eksperti i relevantne nevladine organizacije te matične i građanske interesne grupe.	Neodložan do srednjoročan	Nadležna ministarstva i institucije, uključujući i ministarstva finansija; općine, domaće nevladine organizacije i trustovi mozgova, MMF; Svjetska banka
Izraditi domaći indeks troškova života. Potrebno je uvesti minimalni dohodak prilagođen troškovima života i u Republici Srpskoj i u Federaciji Bosne i Hercegovine, a socijalna davanja trebaju biti usklađena barem s tim nivoom. Formirati istraživački tim domaćih eksperata koji će istražiti opcije uvođenja standarda i identifikacije mehanizama finansiranja.	Neodložan do srednjoročan	Nadležna ministarstva i institucije, općine, Svjetska banka, domaće nevladine organizacije i trustovi mozgova
Izraditi studiju o poreznim kreditima po osnovu zarađenog dohotka. Ocijeniti trošak i djelotvornost uvođenja poreznog kredita po osnovu zarađenog dohotka u pogledu smanjenja siromaštva kako bi dohodak osoba koje su zaposlene na puno radno vrijeme ili pola radnog vremena bio izjednačen s godišnjim minimalnim dohotkom prilagođenim troškovima života na lokalnom nivou.	Neodložan do srednjoročan	Nadležna ministarstva i institucije, općine, Svjetska banka, domaće nevladine organizacije i trustovi mozgova
Revidirati formulu raspodjele prihoda od indirektnih poreza. Pokrenuti suradničku studiju u koju će biti uključeni domaći eksperti sa univerziteta i istraživačkih zavoda, uz tehničku podršku međunarodnih i bilateralnih aktera u oblasti razvoja, u okviru koje će ispitati izvedivost i djelotvornost opcija za pravičnu raspodjelu prihoda od indirektnih poreza na osnovu potreba.	Srednjoročan	Nadležna ministarstva i institucije, uključujući i ministarstva finansija; općine, domaće nevladine organizacije i trustovi mozgova, MMF; Svjetska banka

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

**Swiss Agency for Development
and Cooperation SDC**

Zapažanja i preporuke predstavljeni u ovom Sažetku su potkrijepljeni deskriptivnim i statističkim podacima i analizom iz Nacionalnog izvještaja o humanom razvoju za 2020. godinu: Socijalna uključenost u Bosni i Hercegovini.

Copyright © 2021

Razvojni program Ujedinjenih nacija u Bosni i Hercegovini, Zmaja od Bosne bb, 71000 Sarajevo